

ТУРК ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ЁЗИШ КЎНИКМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10198601>

Сарвара Ирисалиевна Ташалиева

Ўзбекистон Журналистика ва Оммавий Коммуникациялар Университети,
Хорижий тиллар кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада хорижий тил таълимида талабаларнинг ёзма ва оғзаки нутқини ривожлантириши усуллари, ёзма иш шакллари ва ноанъанавий методлар ҳақида сўз юритилади. Талабаларнинг ёзма нутқидаги асосий камчиликларни бартараф қилиш йўллари кўрсатилади.

Калит сўзлар: хорижий тил таълими, ёзма нутқ, ёзма иш шакллари, мустақил иш топшириқлари.

Abstract. In this article there are written to develop methods of student's writing and oral speech in Turkish language, forms of writing work and unconventional methods. Lots of ways are shown to eliminate the main shortcomings in student's writing speech.

Keywords: teaching a foreign language, written speech, written forms of work, independent work assignments.

Хорижий тил таълимида муҳим вазифалардан бири ўзлаштирилаётган грамматик қоидалар ва сўзларни амалда қўллай олиш кўникмасини ҳосил қилишдир. Талабалар дарс жараёнида янги маълумотларни олиш билан бирга аввал эгаллаган билимларини мукамаллаштиришлари лозим. Шунинг учун турк тили дарсларида эшитиш, ўқиш, сўзлаш ва ёзиш кўникмаларини ҳосил қилишга қаратилган бир қанча усуллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Талаба учун у ўрганаётган тилда бемалол, эркин сўзлаш жуда муҳим саналади. Шу билан бирга чиройли ва хатосиз ёзиш, фикрларини ёзма баён этиш тилни мукамал эгаллаганлик белгиси ҳисобланади.

Турк тили ўқитиш жараёнида талабаларнинг ёзма нутқини ўстириш, фикрларини аниқ ва лўнда ифода этиш йўллари ўргатиш муҳим вазифалар сирасига киради. Амалий машғулотларда талабаларнинг ўз фикрларини, ўй ва қарашларини эркин ва чиройли тарзда баён этишлари учун лозим бўлган шароитларнинг таъминланиши, уларга турли мавзуларда турлича топшириқларнинг берилиши ана шу вазифани амалга оширишга хизмат қилади. Талабалар билан олиб бориладиган ҳар бир машғулотда ёзиш кўникмасини

шакллантиришга қаратилган педагогик технологиялардан фойдаланиш энг муҳим қадамлардан саналади.

Бундай машғулотларда анъанавий иншо ёки баён усулларида бошқа ҳар хил кўринишдаги ёзма ишларни олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Турк тили дарсларида kompozisyon, anı, demeç, öykü, gezi yazısı каби ёзма иш шаклларида фойдаланиш талабаларнинг турли услубларда матн туза олиш қобилиятини ривожлантиради. Талабаларнинг билим даражасига кўра ёзма иш шакллари белгиланади. Биринчи босқич талабаларига mektup, günlük, gezi иккинчи босқич талабаларига hikaye, tasvir, karakter tasvirleri, skeç, açıklama учинчи босқич талабаларига эса tartışma, makale шаклидаги ёзма ишлар олиб борилади.

1.Ижодий иншо- kompozisyon. Турк тили машғулотларида жуда кенг қўлланилиб келинаётган “kompozisyon” талабанинг маълум бир мавзу юзасидан ўз фикрларини, ҳис-туйғуларини, ҳаётий кузатишларини режа асосида тилнинг грамматик қоидаларига амал қилган ҳолда баён этишидир. Ана шу ўзига хосликни ёзма нутқда ҳам кўриш мумкин. Ҳар бир талаба қолиплаган ибора ва ифодаларни эмас, ўз фикрларини эркин ифодалаш лозим. Бунинг учун эса ёзма иш мавзусини яхшилаб ўрганган ва тайёргарлик кўрган бўлиши керак. Ўқитувчи ҳам талабаларнинг ёшига, қизиқишларига мос бўлган мавзуларни танлаши лозим.

2.Сурат асосида матн ёзиш. Амалий машғулотларда суратлардан фойдаланган ҳолда ўзига хос ёзма ишларни олиб бориш мумкин. Гуруҳдаги барча талабаларга битта сурат берилиб, шу сурат асосида ўзлари истаган шаклда матн тузишлари сўралади. Бир талаба ҳикоя ёзса, бошқаси шеърий матн ёзиши мумкин. Бу вазифани бажарган талабалар қўллаган сўзларнинг кўплиги ва тўғрилиги жиҳатидан баҳоланади.

3. “Кўшиқни эшитиб...” методи. Ёзма нутқни ўстиришга қаратилган яна бир амалий топшириқ мусиқали вазифадир. Бунинг учун олдиндан тайёрланган кўшиқ эшиттирилади ва талабалардан кўшиқ эшитиш жараёнида нималарни ўйлагани ва нималарни эслгани ҳақида кичик матн ёзишлари сўралади.

4.Муаммоли иншо. Яна бир усул- муаммоли иншо ёзиш. Талабаларга бир муаммоли вазият ҳақидаги матн ўқиб берилгач, улар муаммони ҳал этиш йўллари ёзма баён этадилар. Бу топшириқни бажариш вақтида талабанинг мустақил фикрлаш қобилияти ривожланади.

5. “Давом эттир”. Бу вазифадан кўзланган мақсад-тугалланмаган бир матнни ўз қарашлари, ўз хоҳишига кўра давом эттиришдир. Талабаларга

эртақнинг бир қисми ўқиб берилади ва эртақни яқунлаш вазифаси топширилади.

6. “*Reklamciyım*” усули. Талабаларни бир хил топшириқлар билан зериктирмаслик учун бир-бирини такрорламайдиган вазифалар берилиши керак. Масалан, “Ўзингиз истаган маҳсулот турига ёки хизмат турига реклама матнини ёзинг.” Турк тилида қисқа ва лўнда, ҳаммага тушунарли реклама ёзиш талабалар томонидан катта қизиқиш билан амалга оширилади. Бундан ташқари, “Ўзингиз танлаган мавзуда диалог ёзинг.” “Сиз севган қаҳрамон тилидан матн ёзинг.” каби турлича топшириқлар амалий машғулотларнинг сифати ва самарасини оширади.

Ҳар бир мавзу доирасида бериладиган вазифалар маълум бир грамматик қоидадан яхши ўзлаштирилишига ёрдам бериши лозим. Масалан, “*Dilek-şart kipi*” мавзуси ўтилганидан кейин “*Keşke...*” деб номланган матн тузиш вазифаси берилиши мумкин. “Ўтган замон шакли” мавзуси доирасида “*Duydum ki*” деб бошланувчи матн тузиш топширилади. “*Sifat*” мавзусини мустақамлаш учун “*Arkadaşımın portresi*” ёки “*En iyi arkadaşım*” номли ёзма ишлар олиниши мумкин. Таълим жараёнида ўз ақли, ўз тафаккурини ишга сола биладиган, ноёб қобилият ва истеъдодини намоён қила оладиган, эркин ижодий мулоҳазаларига имкон ярата оладиган мустақил иш топшириқларига кенгроқ ўрин берилиши лозим.

Ёзма нутқни ўстириш борасида режалаштирилган ўқув жараёнларида эътибор қаратилиши лозим бўлган яна бир жиҳат хатолар устида ишлашдир.

Албатта талабалар томонидан йўл қўйилган камчилик ва хатоларни тузатиш билан бирга ана шу хатоларни келтириб чиқарувчи сабабларни ҳам ўрганиш лозим бўлади. Турк тилини ўрганаётган талабалар ёзма ишларида йўл қўйган имловий ва услубий хатоликларни қайта такрорламасликлари учун бу камчиликларнинг келиб чиқиш сабабларини ва қайси қоидадан бузилганлиги ҳақида батафсил маълумот берилиши мақсадга мувофиқдир. Турк тилини ўрганувчи талабаларнинг ёзма ишларини таҳлил қилиш жараёнида қуйидаги хатолар кузатилди:

Гапларнинг грамматик жиҳатдан нотўғри тузилиши; эга ва кесимнинг, иккинчи даражали бўлақларнинг ўз ўрнида ишлатилмаслиги, (*İzinsiz okula girilemez.*); фикрнинг аниқ ва лўнда эмаслиги; жуда узун гаплардан фойдаланиш, гаплардаги чалкашликлар; тиниш белгиларининг ноўрин ишлатилиши; имло қоидаларга амал қилмаслик.

Турк тилини ўрганаётган талабалар кўпинча турк ва ўзбек тили грамматикасидаги фарқли жиҳатларни яхши ўзлаштира олмайдилар. Масалан,

сифатдош ва равишдош қўшимчаларини нотўғри ишлатиш натижасида хатоликларга йўл қўйилади. "Göndermiş mektubu aldım." Бу гапнинг тўғри шаклини ёзиш учун -dığи сифатдош қўшимчасининг қачон ишлатилишини аниқ билиш талаб этилади. Турк тилида сифатдош қўшимчаларининг вазифалари, маънолари, қўлланилиш хусусиятлари ўзбек тилидаги сифатдошлардан фарқ қилади. Талабалар кўпинча –ган сифатдош қўшимчасининг турк тилидаги муқобил шакллари (-dığи,-miş,-an)мосини танлай билишда хатоликларга йўл қўядилар.

Мен севган китоб-Sevdiğim kitap.

Ўқиган одам-okumuş adam.

Келмаган ўқувчи- gelmeyen öğrenci.

Маълумки, ёзма нутқнинг ривожланиши кўп жиҳатдан талабанинг бадиий адабиётни ўқиб бориши ва ўзлаштириши билан боғлиқ. Талаба нечоғлик кўп асар ўқиса, ҳам оғзаки, ҳам ёзма нутқи ривожланиб, ёзиш малакаси ортиб боради. Чунки талаба бадиий адабиётда тил эгаси, яъни ёзувчи фойдаланган сўз ва сўз бирикмаларининг қандай қўлланилиши кераклигини кузатади ва шу тарзда қўллайди. Ўрганилаётган тилдаги бадиий асарларни мунтазам ўқиб борадиган талабаларнинг ёзма нутқи анчагина равон ва эркин эканлиги кузатилади. Асар қаҳрамонлари тилидаги ибораларни ҳам ўз ишларида бемалол тўғри қўллай олади.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий тил таълимида талабаларга ҳам оғзаки, ҳам ёзма нутқни ўстирувчи топшириқларнинг берилиши ҳар томонлама етук филолог кадрларни тайёрлаш йўлидаги муҳим вазифалардан ҳисобланади. Ёзма ишларда кузатилган хато ва камчиликларни тузатиш, талабаларга керакли тушунтириш ва кўрсатмалар бериш таълим жараёнининг асосий қисмларидан бири бўлиши лозим. Талабаларнинг ёзма нутқини ривожлантиришга қаратилган янги педагогик технологиялардан фойдаланиш таълимнинг сифатини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Ж.Шабанов. Чет тилини ўқитиш методикаси ва замонавий технологиялар. Т., 2010
2. З.Худойбергенова .Самарали таълимнинг асосий усуллари ва олий таълим тизимида уларнинг татбиғига доир. Шарқ тиллари ва адабиёти фанларини ўқитиш методикасининг долзарб масалалари. Т-2009.
3. Emin Özdemir, Adnan Binyazar. 'Yazılı anlatım bilgileri' Ankara. 1998.
4. Турк тилини ўқитишда сўз маъноларини очиб бериш йўллари Имомова. Х Шарқ тиллари ва адабиёти фанларини ўқитиш методикасининг долзарб масалалари Тошкент, 2009.

5. Турк тилини ўргатишнинг баъзи интерфаол усулларига доир. С.Тошалиева.Лингвист Ш.Илмий мақолалар тўплами.Т,-“Академнашр” 2012.
6. Khasanova, G. K. (2022). Features of the student's mental activity. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 27), 34-38.